

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.26, november 2025

Indledningen er redigeret af Krista Stinne Greve Rasmussen og Else Riisager
Tilsyn ved ph.d. Vibeke A. Pedersen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med
punktcommentarer, tekstreddegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2026

Indledning til

Psalmer og Sange til Julen salmede af J. F. og R. Th. Fenger

ved Katja Gottlieb

Indhold

- 1 Baggrunden for Psalmer og Sange til Julen
- 2 Julen som folkelig højtid
- 3 Indhold i Psalmer og Sange til Julen
  - 3.1 “Guds Godhed vil vi prise”
  - 3.2 “Stormægtige på Jordens Bold”
  - 3.3 “Vor Herre, han var et lille Barn”
  - 3.4 “I Nazaret der var saa smukt”
  - 3.5 “Sov sødt Barnlille”
- 4 Modtagelsen af Psalmer og sange til Julen
- 5 Anvendt litteratur

1 Baggrunden for *Psalmer og Sange til Julen*

I begyndelsen af 1800-tallet var den autoriserede salmebog, *Evangelisk-kristelig Psalmebog* fra 1798, præget af rationalismens værdier med vægt på moral og borgerdyder. Det var en orientering, som af samtidige kritikere blev opfattet som i modstrid med evangeliets og kristendommens kerne. For Grundtvig fremstod de dogmatiske og moralske salmer som “de stillestaaende Vande”, mens den historiske salme, som for eksempel Thomas Kingos digtning havde repræsenteret, var at “ligne ved en rindende Bæk”. Sådan formulerede Grundtvig det i den programerklæring, der ledsagede førstetrykket af den salme, der i dag kendes som “Dejlig er den himmel blå” i 1811 ([læs mere her](#)).

I 1830'erne publiceredes en række salmesamlinger og -tillæg, som kom til verden ud fra et ønske om mere levende og vedkommende salmer. I disse år blev en række

historiske salmer også genopdaget. I 1827 udgav P.A. Fenger en udgave af Thomas Kingos *Psalmer og aandelige Sange*, og i 1830 udsendte J.A.L. Holm en samling af H.A. Brorsons salmer. Hertil kom L.C. Hagens *Historiske Psalmer og Riim til Børne-Lærdom* fra 1832, som fortrinsvis indeholdt arbejder af Grundtvig, samt Grundtvigs eget *Sang-Værk til den Danske Kirke* fra 1837 og B.S. Ingemanns *Morgensange for Børn* (1837) og *Syv Aftensange* (1838).

I 1840'erne blev det tydeligt, at gudstjenestelivet i Danmark, både teologisk og folkeligt, befandt sig i en krise, og ønskerne om en fornyelse af salmestoffet fortsatte. Biskop over Sjællands stift, J.P. Mynster, tog i denne situation initiativ til en liturgisk og salmemæssig fornyelse. Han udarbejdede *Udkast til et Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog*, hvis første udgave fra 1843 indeholdt 36 salmer, og den senere udgave fra 1846 var vokset til 58. Tillægget var præget af en konservativ holdning med vægt på ældre salmer og begrænset plads til nyere digtere som Grundtvig. Som modsvar udarbejdede Københavns præstekonvent et prøvehæfte, *Kirke-Psalmer udgivne til Prøve* (1845), med 109 salmer. Samlingen havde en tydelig liturgisk opbygning og omfattede flere nyere salmer. Grundtvig spillede en central rolle i dette arbejde og ønskede større åbenhed for ny salmepoesi. Hæftet blev dog nedstemt i 1846, mens Mynsters tillæg opnåede større udbredelse. De to udgivelser afspejlede en kirkelig konflikt om tradition og fornyelse.

2 Julen som folkelig højtid

I løbet af 1840'erne havde julen fået en stærk folkelig forankring og var ved at blive den største kirkelige højtid i Danmark. I disse år blev juletræet udbredt som skik, og både træ og gaver var en del af fejringen i Grundtvigs hjem fra 1832 (Tafdrup 2024, s. 30). Den autoriserede salmebog manglede det, vi i dag forstår som egentlige julesalmer. Som Anders Malling beskriver det, var de få medtagne salmer i afsnittet "Jesu Fødsel" afklædt for alt det historiske: "hovedindtrykket er egentlig, at han [dvs. Jesus] pluselig var der og tog fat paa sin gerning som sandhedens lærer" (Malling 1978, bind 8, s. 300). Det var en mangel, som heller ikke Mynsters tillæg havde kunnet afhjælpe. I 1845 udgav brødrene Joh. Ferd. Fenger og Theodor Fenger et julehæfte, der imødekom behovet for salmer, der favnede julens religiøse og folkelige betydning. Hæftet, der bar titlen *Psalmer og Sange til Julen*, samlede en række julesalmer, der viste sig at ramme en aktuell efterspørgsel.

3 Indhold i *Psalmer og Sange til Julen*

Psalmer og Sange til Julen omfattede 28 salmer og sange, der spændte fra nye til ældre tekster og fra salmer til viser. Samlingen rummede bidrag fra blandt andre Martin Luther, Thomas Kingo, Hans Adolf Brorson og B.S. Ingemann. Kilderne til de enkelte salmer fremgik af indholdsfortegnelsen bagest i hæftet. Ni salmer stammede fra det på dette tidspunkt endnu uafklarede prøvehæfte, fire fra Grundtvigs gendigtninger i *Sang-Værk til den Danske Kirke* (1837) og fem fra Hagens samling af salmer og rim. En enkelt salme (nr. 9) blev hentet fra H.A. Brorsons *Troens rare Klenodie* i form af første vers af "Mit hjerte altid vanker", formentlig som supplement til Grundtvigs gendigtning "Forunderligt at sige" (nr. 12), hvor strofen ikke var medtaget (jf. Malling 1978, bind 8, s. 323). Ifølge indholdsfortegnelsen blev syv julesalmer af Grundtvig trykt i hæftet for første gang. To af disse, nummer 17 "[Jule-](#)

[Aften! Du er skøn](#)” og nummer 18 [“Marie, hun sad på Hø og Straa”](#), havde dog tidligere været trykt i hæfter med julesange til Caroline Amalias Asyl, hvor Grundtvig var bestyrer. Dermed udgør fem af salmerne i hæftet egentlige førstetryk.

3.1 “Guds Godhed vil vi prise”

Samlingens nr. 14, der har førstelinjen “Guds Godhed vil vi prise”, består af fire strofer à otte vers, der rimer A-b-A-b-c-D-D-c. Salmen er en nytårssalme, hvori der takkes for de gaver, Gud har givet i løbet af det forgangne år (strofe 1 og 2). Det er gaver, man kan føle er ufortjente, men som er skænket det kristne menneske frit af Guds nåde (strofe 3). Salmen rundes af med en bøn om, at Gud også i det nye år vil være mild og råde bod på alle savn (strofe 4).

“Guds Godhed vil vi prise” er Grundtvigs gendigtning af en reformationssalme, der oprindeligt blev skrevet af Paul Eber, der var professor i Wittenberg og Martin Luthers samarbejdspartner. Ifølge Anders Malling skrev Eber salmen som en nytårssalme til brug i hjemmet, der talte en stor børneflok. Salmen blev oversat til dansk af Rasmus Katholm, og optræder blandt andet i en udgave af Hans Thomisøns salmebog fra 1586 (jf. Malling 1962, bind 2, s. 62). Salmen opnåede udbredelse i både kirke og hjem, især i Sønderjylland (Malling 1962, bind 2, s. 61 f.).

I førstetrykket er angivet, at salmen synges på “Egen melodi”. Det er ikke her specificeret hvilken, men salmen er i dag knyttet til en gammel visemelodi. I en nytårsprædiken afholdt nytårsdag 1834 beskrev Grundtvig, hvordan han mødte salmen som barn i Thyregod, og hvor stort indtryk den dengang gjorde på ham. Der var, fortalte han, en “Nyaars-Psalme, vist nok ringe at see til og i mange Maader kun en daarlig Oversættelse af Tydsk, men som dog, naar den, som det var Skik paa Jyllands Heder, blev sunget til Huus-Andagt Nyaars-Aften, opmuntrede og forlystede mig meer end de bedste Sange, jeg siden enten hørde eller saae” (*Dansk Kirketidende*, 1874, nr. 1, sp. 1).

Grundtvigs version blev siden indlemmet i *Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt* (1855) og dermed optaget i den autoriserede salmebog. Salmen har i dag nr. 716 i *Den Danske Salmebog* (2002) og optræder i afsnittet “Menneskelivet – Årstiderne”.

3.2 “Stormægtige på Jordens Bold”

Samlingens nummer 15, “Stormægtige på Jordens Bold”, er Grundtvigs frie gendigtning af en ældre salme med titlen “En smuck Vise om det store oc wsigelige nytte oc gaffn, som vor HErris JEsu Naffn fører met sig”. Ifølge indholdsfortegnelsen stammede den fra *Cassubens Psalmebog*. Ifølge både Uffe Hansen (Hansen 1951, s. 214 f.) og Anders Malling (Malling 1964, s. 48 f.) stammer forlægget dog fra Anders Rasmussen Gryderups salmebog *Nogle Merkelige oc aandelige Psalmer* fra 1632. Forlægget byggede på den anonyme salme “Om Himmerigs Rige saa ville wi tale”, som også er den melodi, det var angivet, at salmen skulle synges på.

Grundtvigs version består af syv strofer à syv vers, der følger rimmønsteret a-a-B-c-c-B-B. Salmen er en nytårssalme, som knytter an til Jesu navnedag ved nytår, jf. Luk 2,21. Den indledes med en hyldest til Jesu navn og afsluttes med en bøn om et godt nyt år. Teksten gik fra *Psalmer og Sange til Julen* videre til en række grundtvigske salmebøger, men blev ikke optaget i de autoriserede salmebøger i sin helhed. Salmens

sidste tre strofer blev dog udskilt som selvstændig salme med førstelinjen “O Fader god af evighed”, der blev optaget i *Psalmebog for Kirke og Hjem* (1899) og i *Den Danske Salmebog* (1953), men udgik i forbindelse med revisionen 2002.

3.3 “Vor Herre, han var et lille Barn”

Salme nummer 25 i *Psalmer og Sange til Julen* er en episk julesalme med førstelinjen “Vor Herre, han var et lille Barn”. Salmen består af 16 strofer à fire vers, der rimer a-B-a-B. Den er bygget op i folkevisestil og har et tilbagevendende omkvæd, der varierer indholdsmæssigt fra strofe til strofe, men gentager udtrykket “Vor Fader”, for eksempel “Men vor Fader i Himlen han lever!” (strofe 1). I førstetrykket var det angivet, at salmen skulle synges på melodien til “Kæmpevisen om Berner Rise”, der netop er en folkevis. Folkevisepræget i salmen understreges ligeledes gennem brugen af dobbelte subjekter, som fx “Guds Engle de stige op og ned” (strofe 15, vers 1).

Salmen genfortæller Matthæusevangeliets beretning om Jesu fødsel og flugten til Egypten med særlig vægt på Herodes’ barnemord og Guds beskyttelse af det lille Jesusbarn, jf. Matt 2,13-15. Grundtvig lader Guds engle træde ind i historien som mægtige budbringere, der kan smutte gennem lukkede døre og vise vejen, hvor ingen vej synes mulig (strofe 14). Salmen skildrer kampen mellem Guds usynlige rige og verdens magter, hvor Herodes’ vold og ondskab står i kontrast til barnets fred og himmelske værn. I de sidste strofer (strofe 12-16) betones Jesu usynlige nærvær blandt de små og troens sejr over volden.

Salmen gik i sin fulde form fra *Psalmer og Sange til Julen* videre til P.O. Boisens *Bibelske og Kirkehistoriske Psalmer og Sange for Skolen* (1853), hvor den fik titlen “Flugten til Ægypten”. De sidste fem strofer blev senere udskilt som selvstændig salme, med førstelinjen “Vor Herre, han er en Konge stor”, og optaget i *Tillæg til Salmebog for Kirke- og Hus-Andagt* (1873), inden den blev indlemmet i den autoriserede *Salmebog for Kirke og Hjem* (1899). I dag har salmen nummer 134 i *Den Danske Salmebog* (2002) og findes i afsnittet “Troen på Guds Søn – Jesu fødsel”.

3.4 “I Nazaret der var saa smukt”

Samlingens nummer 26, med førstelinjen “I Nazaret der var saa smukt”, er en fortællende salme, der i førstetrykket bestod af 12 strofer à syv vers, som rimer a-B-a-B-c-c-B. Melodiangivelsen er “Gud Helligaand, i Tro os lær”, der har rødder tilbage til 1500-tallet. Salmen skildrer i detaljer Jesu barndom i Nazaret som en idyllisk, konkret og jordnær hverdag med fokus på familie, håndværk og landsbyliv.

Grundtvigforskeren Magnus Stevns har beskrevet den store indflydelse, Thomas Kingo har haft på Grundtvig, hvis salmedigtning begyndte som en reaktion mod *Evangelisk-kristelig Psalmebog*. Grundtvig, som var vokset op med Kingos salmer, er fra begyndelsen af sit salmeforfatterskab i tæt dialog med Thomas Kingos digtning. Da L.C. Hagen i 1832 udsendte *Historiske Psalmer og Riim til Børne-Lærdom*, rummede samlingen da også adskillige af Kingos værker, dog “alle i den Skikkelse, Grundtvig mente, de skulde have”, som Stevns beskriver det (Stevns 1950, s. 89).

“I Nazaret der var så smukt” er ikke en Kingo-salme, men som Stevns har påvist, er påvirkningen fra Kingo markant, når man læser salmen op mod Kingos digt “Jesu tilbagekomst fra Ægypten”, der har nummer 25 i P.A. Fengers Kingo-udgivelse. “Ikke

blot”, skriver Stevns, er “vigtige Gloser, Rim og Versrytme, men de respektive Digtes hele Opbygning over *to Nasaretbilleder* [...] saaledes fælles for Kingo og Grundtvig” (Stevns 1950, s. 99).

I 1853 omformede Grundtvig “I Nazaret der var så smukt” til en forkortet salme, hvor de episke førstestrofer udgik, og teksten herefter fremstod som en mere almen og symbolsk trosytring, der forbinder Jesu liv med det kristne menneskes liv i fællesskab med Gud. Den forkortede version, der i dag er optaget i *Den Danske Salmebog* (2002) som nummer 140, har førstelinjen “I Nazaret, i trange kår” og findes i afsnittet “Troen på Guds Søn – Jesu liv”.

3.5 “Sov sødt Barnlille”

Den sidste salme i *Psalmer og Sange til Julen*, salme nummer 28, er en af Grundtvigs mest kendte salmer, “Sov sødt Barnlille”. Salmen består i førstetrykket af seks strofer à otte vers, der følger rimskemaet A-A-b-b-C-d-d-C.

Salmen blev til i foråret 1844, hvor den 60-årige Grundtvig befandt sig i en depressiv periode og tog på en rekreativ rejse til en række venner. Under ophold hos P.A. Fenger i Slots-Bjergby og Joh. Ferd. Fenger i Lyng skrev han dele af salmen. Begge brødre reagerede begejstret. P.A. Fenger skrev den 28. maj til Grundtvig: “Deres Vuggevise vederkvægede min Aand, og det er længe siden jeg hørte et Ord, der saaledes opmuntrede og opbyggede mig som dette” (jf. Christensen & Grundtvig 1926, bind 2, s. 394). Joh. Ferd. Fenger beskrev salmen som “os meget kjær”, men havde indvendinger mod ordet “Madike-Tunge” i strofe fire, vers 2. Han argumenterede for, at billedet var forfejlet, da maddiker ikke har tunge (jf. Christensen & Grundtvig 1926, bind 2, s. 396). Grundtvig afviste kritikken, men i 1850 ændredes formuleringen dog til “Jordklimpens Tunge”, som er videreført til i dag (Malling 1964, bind 4, s. 406 f.).

Salmen blev næsten straks sat i musik af komponisten Cora Nyegaard, der allerede i 1840 havde skrevet en melodi til Grundtvigs “Reis op dit Hoved, al Christenhed” på opfordring af Joh. Ferd. Fenger. Nyegaards melodi til “Sov sødt Barnlille” blev hurtigt udbredt, som Joh. Ferd. Fenger beskrev i et brev til Grundtvig den 3. juni 1844. Han havde sunget salmen 30-40 Gange for Bønderne i Herfølge og efterladt noderne hos degnen, hvorfra den bredte sig videre: “Det er utroligt saa hastigt Sligt forplanter sig, naar det har truffet Hjertetonen”, skrev han (jf. Christensen & Grundtvig 1926, bind 2, s. 396).

I dag forbindes salmen især med dåb på grund af referencen til det kors, der ved dåben slås for barnets bryst og pande. Den har også været kendt under titlen “Gudbarnets Vuggesang”, som Grundtvig selv anvendte i et senere brev. Ifølge Jørgen Kjærgaard er der dog ikke tale om en vuggevise i egentlig forstand, men en salme til beroligelse af den anfægtede og fortvivlede, hvor kampen mellem liv og død og mellem frelse og fortabelse står centralt (Kjærgaard 2008, bind 2, s. 629). Nyegaards melodi blev siden afløst af Thomas Laubs fra 1915, og salmen er i dag optaget i *Den Danske Salmebog* (2002) som nummer 674 i afsnittet “Kristenlivet – Trøst og fred”.

4 Modtagelsen af *Psalmer og sange til Julen*

Psalmer og Sange til Julen udkom ifølge Steen Johansen omkring 8. december 1845 i et oplag på 2.000 eksemplarer, der hurtigt blev udsolgt, og samlingen måtte således optrykkes på ny allerede før jul. I *Berlingske Tidende* mandag den 15. december 1845 blev samlingen da også fremhævet for at rumme “dybe christelige Toner” og for sin prisbillighed, der sikrede, at den “letteligen [vil] bane sig Vei til hvert Huus, hvor Julen feires paa christelig Viis.” (*Berlingske Tidende*, den 15. december 1845, s. 1).

5 Anvendt litteratur

- *Berlingske Tidende*, se *Den til Forsendelse med de Kongelige Rideposter privilegerede Berlingske politiske og Avertissements-Tidende*.
- Boisen, P.O. udg. (1853) *Bibelske og Kirkehistoriske Psalmer og Sange for Skolen*. København.
- Christensen, Georg & Stener Grundtvig udg. (1926) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, bind 2. København.
- *Dansk Kirketidende*, 1874, nr. 1. København.
- *Den Danske Salmebog* (1953). København.
- *Den Danske Salmebog* (2002). København.
- *Den til Forsendelse med de Kongelige Rideposter privilegerede Berlingske politiske og Avertissements-Tidende* (1845), nr. 298, den 15. december 1845. København.
- *Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* (1798). København.
- Grundtvig, N.F.S. (1837) *Sang-Værk til den Danske Kirke*. København.
- Gryderup, Anders Rasmussen & Peder Andersøn Bogfører udg. (1632) *Nogle Merkelige oc Aandelige Psalmer, Tilsammen sancket Aff A: R: G: Oc nu igien formeret oc forbedret met nogle flere psalmer*. København.
- Ingemann, B.S. (1825) *Høimesse-Psalmer til Kirkeaarets Helligdage*. København.
- Ingemann, B.S. (1837) *Morgensange for Børn*. København.
- Ingemann, B.S. (1838) *Syv Aftensange*. København.
- Hagen, L.C. (1832) *Historiske Psalmer og Riim til Børne-Lærdom*. København.
- Hansen, Uffe (1966) *Grundtvigs Salmedigtning*, bind 2. København.
- Holm, J.A.L. (1830) *Psalmer og aandelige Sange af Hans Adolph Brorson*. København.

- Kingo, Thomas (1827) *Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo*, udg. P.A. Fenger. København.
- Kjærgaard, Jørgen (2008) *Salmehåndbog*, bind 1-2; bind 2: *Salmekommentarer – til salmerne i Den Danske Salmebog 2002*. København.
- Malling, Anders (1962-1978) *Dansk salmehistorie*, bind 1-8. København.
- Moltke, Joachim (1647) *En Ny Dansk Psalmebog*. København.
- Mynster, J.P. udg. (1843) *Udkast til Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog*. København.
- *Psalmebog for Kirke og Hjem* (1899). København.
- Stevns, Magnus (1950) “Grundtvig og Kingos Salmer” (1949) i *Fra Grundtvigs Salmeværksted*, udg. Henning Høirup & Steen Johansen, s. 86-105. København.
- Tafdrup, Jon (2024) “Grundtvigs juletræer” i *Grundtvigsk Tidende*, nr. 2024 udg. Ingrid Ank & Grethe Kirk Tornberg, s. 30. København.
- *Tillæg til Salmebog for Kirke- og Hus-Andagt* (1873). København.